

Кравчук О. М. Документ з історії Української господарської академії у Подєбрадах // Професійна підготовка фахівців в Україні: історія і сучасність: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, присвяченої 50-річчю від дня створення Подільського спеціального навчально-реабілітаційного соціально-економічного коледжу, м. Кам'янець-Подільський, 1 червня 2021 р. Кам'янець-Подільський, 2021. С. 101-107.

О. М. Кравчук

Документ з історії Української господарської академії у Подєбрадах

У статті вперше українською мовою подано лист президента Центрального союзу українського студентства до президента Чехословацької республіки Т. Г. Масарика, у якому охарактеризовано значення, викладацький та студентський склад, наукові досягнення Української господарської академії у Подєбрадах, висловлена висока оцінка допомоги влади ЧСР у створенні системи української вищої школи для української еміграції у цій країні.

Ключові слова: українська еміграція, Українська господарська академія, Чехословаччина, Подєбради.

Одним із українських навчальних закладів у Першій Чехословацькій республіці була Українська господарська академія (УГА) в Подєбрадах (1922-1935 рр.). У статуті, затвердженим урядом ЧСР, зазначалося, що УГА – «вища школа, яка готує своїх слухачів по різних галузях техніки та економіки, споріднених з господарством України ...» [2, с. 215]. Академія стала важливим науковим і культурно-освітнім осередком української еміграції в ЧСР. Однак із самого початку емігрантські навчальні заклади проектувалися як тимчасові. У зв'язку з цим та низкою інших причин [3, с. 195-196], у липні 1928 р. влада ЧСР фактично розпочала процес ліквідації академії, зокрема, повідомивши про припинення набору студентів [1, с. 36]. Українська емігрантська спільнота прагнула зберегти навчальний заклад. Цьому присвячено звернення Центрального союзу українського студентства до президента Т. Г. Масарика з проханням допомоги Українській господарській академії в Подєбрадах. Копія цього документа зберігається у фонді «Українська господарська академія в Чехословаччині, м. Подєбради» ЦДАВО України. Справа має назву «Лист президента Центрального союзу українських студентів до президента Чехословацької республіки Масарика про надання допомоги академії». Хоча вказано дату початку справи – 1932 р., зміст документу свідчить, що він був підготовлений після з'їзду Центрального союзу українських студентів у Празі наприкінці жовтня 1928 р. Цю організацію створено у 1922 р. в Празі як загальне об'єднання українського студентства на еміграції. На час підготовки звернення до Т. Г. Масарика Центральний союз українських студентів очолював В. Орелецький [4, с. 102, 106]. Часопис Центрального союзу українських студентів «Український студент» опублікував резолюцію з'їзду стосовно академії: «Заслухавши інформації з приводу ліквідації Української Господарської Академії в Подєбрадах (ЧСР) й приймаючи на увагу величезне значіння першої української високої технічної школи для цілого Українського Народу та конечність її збереження, VI Звичайний Зїзд ЦЕСУС-а постановляє:

1. Доручити Управі ЦЕСУС-а в справі Академії негайно звернутися іменем Зїзду до українського громадянства в краю та на еміграції зі закликом до організації відповідної помочі.

2. Зобов'язати студенські організації на місцях ужити всіх заходів та напружити всі свої сили для збереження своєї школи; вони від себе повинні теж негайно звернутися до українського місцевого громадянства, закликаючи його до найширшої акції в цьому напрямку шляхом улаштування віч і т. п.

3. В імені організованого студентства звернутися до професорського складу Української Господарської Академії зі закликом до кінця залишитися на своїх постах, проводячи свою корисну й потрібну, академічну працю й на далі а професорів, що перебувають на відпустках, просити перервати їх в цю небезпечну для школи хвилину й негайно повернути до Академії.

4. Звернутися в імені Зїзду зі спеціальними меморандумами до представників найвищої влади Чс.Р., як до чинників, що рішають справу ліквідації Академії й а) відзначити величезну роль й заслуги Чс.Р. в справі створення Укр. Високих Шкіл на еміграції взагалі, скласти подяку за дотеперішнє опікування так українським емігрантським студентством, як і справою українського шкільництва на еміграції; б) зясувати значіння Академії як першої одинокої вільної укр. технічної школи й наукової установи; в) конечність її збереження й надалі зогляду на становище укр. шкільництва на Укр. Землях та й на загальне величезне значіння Академії, як національного огнища для справи відродження цілого Українського Народу; г) просити не відмовити в дальшій гостинности й помочі Укр. Господарській Академії аж до часу її перенесення на Рідну Землю.

5. Остаточне укладення тексту меморандумів на засадах указ. в п. 4. доручити спеціальній колегії в складі голови ЦЕСУС-а й 2. представників подебрадських Громад.

6. Постанову про складення й предложення меморандумів перевести в життя на протязі найближчих 10. днів, а саме до 10.XI.1928 р.

8. Відповідальність за виконання повищих постанов покладається на Управу ЦЕСУС-а» [5, с. 18-19].

У зверненні до Т. Г. Масарика міститься інформація про значення УГА як єдиного вишу з підготовки кваліфікованих технічних фахівців з числа українських емігрантів, про кількість викладачів, студентів, випускників, наукові праці співробітників, навчально-методичну базу вишу тощо.

Враховуючи важливість зазначеного документу для історії українських закладів вищої освіти в ЧСР, зокрема, Української господарської академії у Подебрадах, подаємо повністю його текст у перекладі з чеської мови.

1928 р. листопад. – Лист голови Центрального союзу українського студентства Т. Г. Масаріку з проханням допомоги Українській господарській академії в Подебрадах [6, с. 18-19].

Славетний Пане Президенте,

світова війна, яка означала бій ідей свободи проти середньовічного світогляду, боротьбу демократичної ідеї проти абсолютизму, зруйнувала держави передвоєнної доби і поставила людство перед цілою низкою проблем.

Однією з них було здійснення права пригноблених націй на самовизначення, права всіх націй на самостійне вирішення своєї долі.

Принципи, якими мало людство керуватися при розв'язанні цих проблем віддавна були відомі демократії всього світу і, однак, як напрямки для міжнародної політики і світового миру були пробуджені нещодавно померлим американським президентом В. Вілсоном.

Не всім націям, перед війною пригніченим і необ'єднаним було дозволено спільно жити – тим найбільшим здобутком світової війни, за якої було пролито стільки людської крові і пожертвовано мільйонами людських життів. Не тільки чисті ідеї керують міжнародною дійсністю і життям націй; між тим здійснюються тут мотиви торгових розрахунків і грубої фізичної сили.

Чехословацька нація завдяки своїй нездоланній волі і постійній боротьбі за самостійне державне життя, завдяки стійкій енергії своїх вождів і найкращих синів, які словом зброї прямували до своєї мети – виборола собі власну державу.

Українська нація після падіння російського царизму і розпаду Австро-Угорщини так само здійснюючи принцип самовизначення – утворила б самостійну демократичну республіку, але потім її настигли доленосні нещастя: під прапором ворожих армій з Сходу і Заходу, в атмосфері загального нерозуміння і ненависті з боку інших націй і в той час вирішальних європейських діячів – Україна була пошматована[,] її самостійність згвалтована і залишки борців за неї – об'єднання і звільнення – силою були вигнані з рідної землі.

І тепер, коли Чехословацька республіка святкує радісно дні десятої річниці своєї самостійності і чехословацька нація десяту річницю свого звільнення, ми Українці, борці за свободу своєї нації є в еміграції, далеко від своєї нації та батьківщини, в чужині святкуємо свої ювілейні дні.

Однак і на еміграції українські біженці не залишають своєї праці в напрямку зміцнення і поглиблення досягнення свого морального звільнення. Ми, борці, найбільше колишні

вояки, обміняли меч на книгу, працюючи для зміцнення основи самостійного буття нації – тобто національної культури, тому що ми певні, що легітимна перемога буде на стороні правди і справедливості, ніколи сили і кривди, і що дочекаємося щастя підняти і донести до своєї батьківщини прапор об'єднання і самостійності.

Особливо сприятливі обставини для своєї праці знайшла Українська еміграція в слов'янській Чехословаччині. Ця держава, що сама нещодавно звільнилася з чужого панування – зрозуміла наші прагнення. Чехословаччині, яка в перебігу своєї історії пережила стільки мук і страждань – не був чужим наш смуток.

Широко і гостинно відкрила свої брами перед нами – вигнанцями і братерськи щедро надало нам матеріальну допомогу.

Тисячі української молоді завдяки цій підтримці могли мирно завершити своє навчання і тепер понад тисячу українських інженерів і докторів, вихованих в ЧСР в таких школах – роз'їхалися по українським областях, несучи туди віру у братерську приязнь до чехословацької нації і чимало справжньої поваги і вдячності відносно неї та відносно Вас, славетний Пане ПРЕЗИДЕНТЕ, як її представника і вождя.

Так не тільки для сьогодні, але й для майбутнього були поставлені основи чесько-української взаємності.

Поки найбільше значення ЧСР полягає у тому, що [вона] не тільки уможливила для нас освіту, та ще у тому, що на її території і завдяки її матеріальній підтримці українській еміграції було дозволено заснувати свої національні вищі школи: університет, педагогічний інститут і господарську академію. Тут, у цих центрах національної освіти виховані не тільки кваліфіковані фахівці, але й встановлені певні засади новітньої української науки, тут зросла і розвинулася українська освіченість, тут, як в кузні, вироблений інтегральний український дух і характер; тут виховані українські громадяни.

Нині неможливо ще загалом оцінити значення українських вищих шкіл в ЧСР для відродження української нації. Останнє слово у цьому висловить історія завтрашнього дня. Поки і тепер очевидно, що коли після широких степів Великої України і Кубані відбувається шалена боротьба за власну школу і коли по ланах і горах Галичини, Буковини у безперервних боях – не йдеться, щоб зломити владу окупантів і здобути свою власну високу школу – значення українських високих шкіл в ЧСР є величезним. Їх діяльність в центрі Європи надає можливість цілому ряду українських науковців працювати для будівництва і збагачення як національного, так і загальнолюдського скарбу знання, надає можливість сотням і тисячам [представників] української молоді у рідній школі здобути знання і кваліфікацію і для мільйонів української громадськості ці школи є символом невтомного прагнення до мети, підбадьорює у втомі, охороною від зневіри та гарантією кращого майбуття.

Як за світової війни чехословацька нація надіялася на свої легіони, які виникали на чужині, від них очікувала порятунку, так тепер українська нація надіється на повернення своїх легіонів, озброєних багнетами, гарматами досвіду і гранатами національної науки.

З українських високих шкіл в ЧСР особливо важливе значення має Українська господарська академія в Подєбрадах. Її технічне навчання вимагало при своєму заснуванні великих видатків і організаційної праці. У її стінах працює найбільша кількість професорського складу і студентів. Ця школа готує інженерів в різних спеціальних галузях, важливих для будівництва економічного і громадського життя в Україні.

Декілька наступних чисел виразно ілюструють вищесказане: професорський склад Української господарської академії налічує 35 професорів, 23 доцентів, 16 лекторів і 8 асистентів, і 8 наступних фахівців, отже, загалом 90 осіб: крім того необхідно згадати про 20 професорських стипендіатів, які були залишені при академії для наукової підготовки. Кількість слухачів на початку шкільного року 1927/28 становила загалом 462, з них 426 звичайних і 36 позаштатних. До початку шкільного року 1928/29 Українську господарську академію закінчили та склали дипломні випробування загалом 290 інженерів. Українська господарська академія має 33 наукові кабінети, 14 лабораторій і 8 інших допоміжних закладів; далі – 13 семінарів і 1 фахову книгарню, яка 1 січня 1928 мала загалом 28 750 томів. До цього необхідно відзначити, що Українська академія і її допоміжні інституції за добу свого існування видали загалом 245 примірників публікацій технічного змісту, переважно підручників.

Ці дані тільки приблизно передають загальну діяльність і характер праці Української господарської академії, отже, її значення. Однак, що особливо підвищує її значення, це та обставина, що Українська господарська академія є першою і єдиною українською високою технічною школою, доступною для всіх осіб української нації.

Це її значення розуміє кожен член нації, який сам за лих і боїв здобув свою державну самостійність. Значення Української господарської академії стане зрозумілішим, якщо згадаємо ту важку атмосферу, в якій живе і працює українська нація на окупованих чужою владою власних територіях. Недавній кривавий [погром] українських інституцій у Львові красномовно характеризує стан справ на українській території.

Від імені організованого українського студентства, зібраного в днях 29-31 жовтня 1928 у Празі на своєму річному з'їзді, стверджуємо, що справа Української господарської академії в ЧСР є справою всієї української нації, що може бути доведено фактом, що в її стінах навчаються слухачі зі всіх українських земель. Втрата цієї школи для нас – української молоді, що навчається, і для всієї приватної громадськості була б великою раною і, безумовно, що мала б відразу подальший параліч доби остаточного звільнення української нації, звільнення морального і фізичного.

Одночасно [це] означало б затримання кінцевої перемоги гуманності і демократії. Ми переконані у тому, що допоки не звільнено мільйонну українську націю, не можна говорити про перемогу і зміцнення справедливості та гуманності.

Тим часом ми дізнаємося, що ліквідація Української господарської академії не тільки стала предметом пліток, здійснюваних урядом ЧСР, але фактично вже була розпочата: була видана заборона запису нових слухачів до Української господарської академії і так власне розпочалася її ліквідація. Віднині сотні і сотні [представників] української молоді залишаться без можливості національної освіти; ціла низка осіб з професорського складу буде зайвою у своїй школі, буде змушений шукати собі десь заробітку. Все оновлення, до цих пір надані ЧСР як матеріальна підтримка, вся її до сьогоднішня моральна підтримка у вигляді співпраці цілого ряду видатних чеських вчених, кінцеві наслідки обопільної дружньої співпраці українського студентства і професури, цим розпорядженням ліквідації Української господарської академії зводять нанівець. Рівність нашої визвольної боротьби, майстерня, де ми працювали над здобуттям досвіду і керівництва, необхідних для нашої поневоленої батьківщини, джерело нашої незгасної віри та впевненості в краще майбутнє гине[.] славетний Пане

ПРЕЗИДЕНТЕ.

Ще в період Австро-Угорщини Ви не один раз виступали в обороні прав нашої нації. Ви – син і вождь тоді ще поневоленої чехословацької нації, розуміли нашу тугу за свободою, об'єднанням і самостійністю. Вам відома приязнь і підтримка, з якими вийшла назустріч чехословацьким легіонам молода, відроджена Українська республіка. Зрештою, як ми вже з вдячністю згадали, досьгоднішня підтримка української еміграції в ЧСР була надана не тільки з Вашого відома, але й під безпосереднім Вашим впливом.

Тому ми, представники понад 1500 членів українського студентства з п'яти держав і країн, звертаємося до Вас, славетний пане президенте, з проханням не заперечити свою допомогу в справі збереження настільки важливої для нас Української господарської академії, що було б логічним наслідком з досьгоднішньої приязні і братерського розуміння інтересів української еміграції і нації з боку чехословацької нації.

Бюджет Української господарської академії вже третій рік (1926-27-28) не був підвищений, але навпаки, якщо візьмемо до уваги зменшення підтримки для слухачів, зменшений. Максимум підтримки для слухачів було досягнуто 1927 р., коли приблизно 450 слухачів Української господарської академії користувалися стипендіями.

Тепер кількість тих стипендій зменшилася до 200 і буде зменшуватися далі по мірі закінчення Української господарської академії слухачами-стипендіатами.

Нові слухачі Української господарської академії [не] є вже емігрантами, а найбільше громадянами з укр.[аїнських] етнографічних земель. Навчаються за свій кошт. Отже, матеріальна підтримка для Української господарської академії з боку ЧСР є необхідною ще на деякий час для втримання самої школи і професорського складу. Говоримо лише на певну добу тому, що зростаюче розуміння значення українських високих шкіл в ЧСР і особливо Української господарської академії в Подєбрадах, яке в останній період помітно

проявляється в українській пресі, хоч в українській пресі, хай в емігрантській і в американській – обґрунтовує нас у припущенні, що відразу це буде мати також чинний відгук з боку нашої громадськості.

Економічне відродження і організація нашої нації, хоча розвиваються у доволі важких умовах, можуть і мусять, як надіємося, в найближчий час призвести до того, що утримання Української господарської академії буде взято до власної опіки.

Тому, щоб ця школа мала мирно функціонувати аж до її взяття українськими інституціями, чи аж буде перевезена на українську територію, щоб українська молодь і на майбутнє могла навчатися у своїй школі – дозволяємо собі просити про ласкавий дозвіл подальших записів до Української господарської академії в Подєбрадах слухачів, які бажають навчатися за свої кошти.

Для докладного висвітлення справи, про яку йдеться, і про яку тут мовимо, ввічливо просимо про ласкаве надання нам аудієнції, на якій наші представники сповістять Вам, славетний Пане Президенте докладно і вичерпно справи про ліквідацію Української господарської академії і про необхідність для української нації зберегти і забезпечити нормальне існування цієї школи.

Список використаних джерел та літератури

1. Голенда Й. Українська господарська академія в Подєбрадах (1922-1935). // Дукля. 1995. № 5. С. 29-37. С. 36.

2. Кравчук О. М., Марценюк Н. М. Освітня Поділля в українських навчальних закладах міжвоєнної ЧСР (1920-1939 рр.) // Освіта, наука і культура на Поділлі. Кам'янець-Подільський, 2009. Вип. 14. С. 213-227. С. 215.

3. Кравчук О. Роль Т. Г. Масарика у наданні допомоги українській еміграції в Чехословацькій республіці. // Дриновський збірник. Софія-Харків: Вид-во БАН імені проф. Марина Дринова, 2019. Т. 12. С. 188-201.

4. Наріжний, С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Прага: «Knihtisk», 1942. Ч. 1. 336 с. С. 102, 106.

5. Студенський вісник. 1928. Ч. 11-12. Листопад-грудень. С. 18-19.

6. ЦДАВО України, ф. 3795, оп. 5, спр. 459, арк.1-6 зв.